

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ

Ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, ὅστις καὶ σήμερον εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων καὶ σημαντικωτάτων κόλπων τῆς Ἑλλάδος μεταξύ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχε μείζονα σπουδαιότητα. Διὰ τοῦτου οἱ Κορίνθιοι ἐπεξέτειναν τὴν ἰσχύϊν αὐτῶν καὶ ἀπώκησαν πέραν τοῦ κόλπου τούτου. Ἐν τῷ παρόντι δὲν προτιθέμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς Κορινθιακῆς δυνάμεως οὐδὲ νὰ περιγράψωμεν τὴν στρατηγικὴν θέσιν τοῦ κόλπου τούτου καὶ τὰς ἐνταῦθα γενομένας ναυμαχίας· ἀλλὰ θὰ ἐπιχειρήσωμεν, ὥς ἐνεστί, νὰ διακρίνωμεν τὰς διαφόρους μεταβολάς, ἐπεκτάσεις καὶ περιορισμοὺς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Ὁ νῦν Κορινθιακὸς κόλπος ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ πορθμεῦ Ῥίου τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τῶν ἀκρωτηρίων τῆς Πελοποννήσου Ῥίου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος Ἀντιρρίου, ἀπέχόντων ἀλλήλων ὀλίγον πλέον τοῦ ναυτικοῦ μιλίου¹, καὶ εὐρύνεται προχωρῶν ΑΝΑ βαθύτατα μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Τὸ μέγιστον μῆκος αὐτοῦ εἶναι περὶ τὰ 80 ναυτικὰ μίλια, τὸ δὲ μέγιστον πλάτος περὶ τὰ 22. Ἡ νοτιά παραλία τῆς Πελοποννήσου εἶναι διάφορος τῆς Στερεᾶς· διότι ἡ μὲν παραλία τῆς πρώτης εἶναι χαμηλὴ, ἀμμιώδης, ἀκόλπος ἀλλ' εὐφορος, ὑπὸ προσχώσεων σχηματισθεῖσα, ἡ δὲ τῆς Στερεᾶς εἶναι ἀκτὴ ὑψηλὴ, ξηρὰ καὶ βαθύκολπος, σχηματίζουσα ἑτέρους τρεῖς βαθεῖς κόλπους, τῶν Σαλῶνων (ἢ Ἰτέας, Γαλαξειδίου), τῶν Ἀσπρων Σπιτιῶν καὶ τῆς Λιβαδόστρας (Λίγασθένων). Λίαν χαρακτηριστικὴ δ' εἶναι ἡ παροιμία τῶν ναυτικῶν «Ῥούμελη μὲ τὰ πόρτα σου, Μωριά μὲ τὰ νερά σου».

Ὡς ἐν πολλοῖς γεωγραφικοῖς ὀνόμασιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου πλεῖσται μεταβολαὶ ἐπῆλθον. Τοῦ νῦν Ἰονίου πελάγους λ. χ. τοῦ πληροῦντος τὸν κόλπον τοῦτον τὸ ὄνομα ὑπέστη τοιαύτας

¹ Περὶ τὰ 2 χιλιόμετρα ἢ περὶ τὰ 11—12 παλ. στάδια. Ὁ Στράβων (H' 335) λέγει πάντε στάδια, ὁ Σκύλαξ (§ 35) δέκα, ὁ Ἀγαθήμερος (§ 24) ἑπτὰ, ὁ δὲ Πλίνιος (Hist. Nat. 4, 2, 6) «minus mille passuum», δηλ. ἧσσον τῶν 8 σταδίων.

περιπετείας, ὥστε ὁ κ. Λ. Μηλιαράκης, ὁ ἔγκριτος τῶν παρ' ἡμῖν γεωγράφων, συνέγραψεν ὁλόκληρον ἀξιόλογον βιβλίον, ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι τὸ πέλαγος τοῦτο ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους Σικελικόν¹.

Παρόμοιόν τι συνέβη καὶ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ. Πρὶν προβῶμεν ὁμῶς εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος, πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κόλπου τούτου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συμφῶνως τοῖς συγγραμμασι τῶν γεωγράφων.

Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον σαφιστέραν καὶ συμφωνοτέραν πρὸς τὴν φυσικὴν διάπλασιν ἰδέαν τοῦ κόλπου τούτου. Διότι ποιούμενος λόγον ὁ Στράβων περὶ τῆς θαλάσσης τῆς βρεχούσης τὴν Ἑλλάδα λέγει: «Αὕτη (ἡ θάλασσα) ἐκ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους προσπεσοῦσα τῇ μὲν ἀναχεῖται πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, τῇ δ' ἀποτελεῖ χειρρόνησον²» καὶ κατωτέρω, ἐνθα ἀκριβῶς περιγράφει τὰ ὅρια τοῦ κόλπου: «Ὁ δὲ Κορινθιακὸς κόλπος ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐῆνου (τινὲς δὲ φασιν τοῦ Ἀχελῷου) καὶ τοῦ Ἀράξου. Ἐνταῦθα γὰρ πρῶτον ἀξιόλογον συναγωγὴν λαμβάνουσι πρὸς ἀλλήλας αἱ ἐκατέρωθεν ἀκταί· προεῖοῦσαι δὲ πλέον τελέως συμπίπτουσι κατὰ τὸ Ῥίον καὶ τὸ Ἀντίρριον, ὅσον δὴ πέντε σταδίων ἀπολείπουσαι πορθμόν... Εἴτ' ἐντεῦθεν δίσταται πάλιν ἡ παραλία μετρίως ἐκατέρωθεν· προελθοῦσα δ' εἰς τὸν Κρισαῖον κόλπον ἐνταῦθα τελευτᾷ, κλεισμένη τοῖς προσεσπερίοις τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Μεγαρικῆς τερμόσιν. Ἔχει δὲ τὴν περίμετρον ὁ Κορινθιακὸς κόλπος ἀπὸ μὲν τοῦ Εὐῆνου μέχρι τοῦ Ἀράξου σταδίων δισχιλίων διακοσίων τριάκοντα· εἰ δ' ἀπὸ τοῦ Ἀχελῷου, πλεονάζοι ἂν ἑκατὸν πῶς σταδίοις. Ἡ δ' ἀπὸ τοῦ Ἀντιρρίου μέχρι ἰσθμοῦ θάλαττα Ἀλκυονίς καλεῖται μέρος οὔσα τοῦ Κρισαίου κόλπου, διέχουσα ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ μέχρι τοῦ Ἀράξου σταδίους τριάκοντα ἐπὶ τοῖς χιλίοις».

Ἀρκοῦσι πάντα ταῦτα τοῦ Στράβωνος νὰ παραστήσωσι σαφιστάτην τὴν ἀντίληψιν τοῦ κόλπου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὡς δὲ κατωτέρω θὰ ἐπιχειρήσωμεν ν' ἀποδείξωμεν, τὰ ὀνόματα τοῦ κόλπου τούτου οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑπέστησαν μέχρι τοῦ τέλους τοῦλάχιστον τῆς 2^{ας} μ. Χ. ἐκατονταετηρίδος· ἂν δὲ παρατηρῇται σύγχυσις τις, εὐκόλως αἴρεται, ἂν ἔχη τις ὑπ' ὄψιν τὸ γενικὸν ὄνομα τοῦ κόλπου καὶ τὰ μερικώτερα τούτου.

¹ Μελέτη περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἰονίου πελάγους ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ νεωτέρᾳ γεωγραφίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1888. 8^{ον} σελ. 87

² II, 334.

Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ παρατηρεῖ τις πρῶτον ὅτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τὸ ὄνομα Κορινθιακὸς κόλπος εἶχε γενικωτέραν καὶ φυσικωτέραν σημασίαν, καθότι ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐήνου ἢ τοῦ Ἀχελῷου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ἀράξου ἀκρωτηρίου ἀφ' ἑτέρου· καὶ τῷ ὄντι ἡ ἀκτὴ τῆς Στερεῆς πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελῷου κυρίως κάμπτεται πρὸς ἀνατολὰς ἀπέναντι τοῦ Πελοποννησιακοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράξου καὶ ἐκ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους σχηματίζεται φυσικώτατα ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, ὅστις στενοῦται πρὸς τὸ Ῥεῖον καὶ Ἀντίρριον, εὐρύνεται δ' ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ, ἐνθα τελευτᾷ· ἐνῷ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ κόλπου περιορίζεται ἐντεῦθεν τοῦ πορθμοῦ, δηλ. εἰς ἐκεῖνο τὸ τμήμα τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅπερ ὑπὸ στενωτέραν σημασίαν καλεῖ ὁ Στράβων καὶ πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς Κρισαῖον κόλπον. Μὴ ἔχοντες δ' ἡμεῖς αὐτοτελὲς ὄνομα γενικὸν τοῦ ἐκ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελῷου κόλπου μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ ὀνομάζομεν κόλπον τῶν Πατρῶν τὸ πρὸ τοῦ πορθμοῦ τμήμα, οὗτινος τὰ ὅρια δὲν ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς οὔτε εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐννοιαν τοῦ κόλπου οὔτε εἰς τὸν τῶν ἀρχαίων κόλπον τῶν Πατρῶν, περιορίζοντων τὸν κόλπον τοῦτον μετὰ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀράξου καὶ Ῥεῖου· τὸ δὲ πέραν τοῦ πορθμοῦ καλοῦμεν Κορινθιακὸν κόλπον, τὸ τμήμα δὴ τὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενον Κρισαῖον. Καὶ τούτου ἔτι τοῦ Κρισαίου κόλπου παρατηροῦμεν εἰδικώτερον τμήμα πρὸς βορρᾶν· ἀπὸ τοῦ Ἀντιρρίου ὁ κόλπος φαίνεται σχηματίζων κοίλωμα μέχρι τοῦ παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου ἀκρωτηρίου Μελαγκάβι ἢ Ἀγίου Νικολάου (π. Ἰβραίου), καὶ τοῦτο καλεῖ ὁ Στράβων Ἀλκυονίδα θάλασσαν, ἣτις καὶ πληροὶ τοὺς σημερινοὺς κόλπους τῶν Σαλῶνων, Ἀσπρων σπιτιῶν καὶ Λιβαδόστρας· ἡ θάλασσα δ' αὕτη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν χερτῶν κακῶς περιορίζεται μόνον εἰς τὸν κόλπον τῆς Λιβαδόστρας τὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τῶν Αἰγροσθένων, ἐνῷ ὁ Στράβων μᾶς ἀναφέρει τὰ ὅρια τῆς θαλάσσης ταύτης, ὅπερ καὶ συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένων σταδίων.

Ὅπως ἔτι ἐδραιωθῇ ἡ ἀντίστοιχος τῶν ἀρχαίων ὀνομασία τοῦ Κρισαίου κόλπου πρὸς τὸν νῦν Κορινθιακόν, ἀναφέρομεν καὶ ἑτερά τινα χωρία τοῦ τε Στράβωνος καὶ ἄλλων συγγραφέων. Ὁ Στράβων ἄλλαχού λέγει· «Ἡ Φωκίς τῷ Κρισαίῳ κόλπῳ συνῆπται¹». — «Διττή ἐστι

¹ Η, 416.

(ἡ Λοκρίς) διηρημένη ὑπὸ τοῦ Παρνασσοῦ δίχα ἡ μὲν ἐκ τοῦ ἐσπερίου μέρους παρακειμένη καθήκουσα ἐπὶ τὸν Κρισαῖον κόλπον¹ v. — «Ἡ τε παραλία τοῦ Κρισαίου μέχρι Ἀκτίου καὶ ἡ πρὸς Εὐβοίαν μέχρι Θεσσαλονίκης παράλληλοι ἀλλήλαις εἰσὶν²».

Ἀναφέρει τὸν κόλπον τοῦτον καὶ ὁ εἰς Ἀπόλλωνα Πύθιον ὁμηρικὸς ὕμνος ἐν στίχῳ 431³ θεωρῶν αὐτὸν ὡς χωρίζοντα τὴν Πελοπόννησον τῆς Στερεᾶς. Ὁ δὲ Θουκυδίδης ἀναφέρει τοῦτον ἐν Α 107, ἐν Β 68, 83, 86, 92, 93. Ἐν Β 86, ἐνθα περιγράφει τὴν ναυμαχίαν τῶν Πελοποννησίων πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Φαρμίωνος διοικουμένην μοῖραν τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, γενομένην ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ, ἀναφέρει καὶ τὸ στόμα τοῦ Κρισαίου τὸ σχηματιζόμενον διὰ τῶν δύο ἀκρωτηρίων Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου, τοῦθ' ὅπερ συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω. Ὡσαύτως ὁ Ἡλιόδωρος⁴, ὁ Φιλόστρατος⁵, ὅστις ἀναφέρει ναυάγιον εἰσπλεύσης νεῶς ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ πλεύσης πρὸς τὸ Λέχαιον ἐκ Λευκάδος. Ὁ Πausanias (2, 1, 5) καλεῖ τοῦτον Κρισαῖον πέλαγος, ὁ Σκύλαξ (Σκύλακος περίπλους 35) Δελφικὸν κόλπον ὀρίζων καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ 10 σταδίων τὸ πλάτος, καὶ τέλος ὁ Ξενοφῶν (Ἑλληνικά 4, 8, 10) καλεῖ «περὶ Ἀχαίαν καὶ Λέχαιον» κόλπον.

Τὰ ἀνωτέρω πείθουσιν ὅτι τὸ ὄνομα Κρισαῖος κόλπος ἦτο τὸ εἰδικώτερον ἐσήμαινε δὲ τὸ μείζον τμήμα τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου· ἐν τούτοις ὁ Στράβων ἐν ἐνὶ χωρίῳ⁶ ὀνομάζει Κορινθιακὸν τὸν κόλπον προκειμένου περὶ τοῦ Κρισαίου· τὸ τοιοῦτον εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ὁ εἰδικώτερος οὕτω καλούμενος κόλπος ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ καὶ διὰ τοῦ γενικωτέρου αὐτοῦ ὀνόματος.

Τὸ γενικὸν ὄνομα τοῦ κόλπου (Κορινθιακός) ἀναφέρει καὶ ἡ περιήγησις ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Σκύμνον (γραφεῖσα περὶ τὴν 1^{ην} π. Χ. ἑκατονταετηρίδα)⁷, ὁ Εὐστάθιος⁸, ὁ Ἀγαθήμερος, ὅστις ἀναφέρει ῥητῶς ὅτι ἄρχεται ὁ Κορινθιακὸς κόλπος ἐκ τοῦ Ἀράξου, ὁ Πολύβιος⁹, ὅστις λέγει

¹ H, 416.

² H, 417. Πρβ. καὶ H, 335· H, 380· Θ, 418.

³ «Κρίσης κόλπος ἀπείρων ὅστε διὰ Πελοπόννησον ἐέργει».

⁴ Ἡλιοδ. Λίθιοπ. 2, 36. — ⁵ Ἐν 5, 18.

⁶ H, 302.

⁷ Σκύμνος Χίος, πτ. 508.

⁸ Εὐσταθ. Παρεκβολ. 420.

⁹ Πολύβ. 4, 57, 5 καὶ 5, 3, 9.

(5, 3, 9) ὀρθότατα ὅτι ἡ Κεφαλληνία κεῖται κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀνατείνεται εἰς τὸ Σικελικὸν πέλαγος, ὁ Λίβιος¹ κτλ.

Ἀποδείξαντες, ὡς νομίζομεν, τὴν εὐρυτέραν περιοχὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τῆς 2^{ας} καὶ πλέον πιθανῶς μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μερικωτέρου τμήματος τοῦ κόλπου τούτου, θὰ ἐξετάσωμεν νῦν τοὺς μικροτέρους ἤδη κόλπους τοὺς σχηματιζομένους ἐν τῷ ἀρχαίῳ Κρισαίῳ. Παρὰ τὸν ἰσθμὸν παραφυᾶς τῶν Γερανείων ὀρέων (Μελαγκάβι) προχωρεῖ πρὸς τὸν κόλπον καὶ σχηματίζει δύο κόλπους, τὸν πρὸς νότον καλούμενον τοῦ Λεχαίου² (ἐκ τοῦ ὀμω-νύμου ἐπινείου τῆς Κορίνθου) καὶ πρὸς βορρᾶν τὸν τῶν Αἰγιοσθένων. Συμφώνως δὲ τῷ Πausανίᾳ καὶ Στράβωνι³ ὁ πρὸς Β. σημερινὸς κόλπος Ἄσπρων σπιτιῶν εἶναι ὁ Ἀντικιρραῖος, ὁ δὲ παρὰ τοῦτον καλούμενος κόλπος τῶν Σαλώνων ἢ ἐν ταῖς σημεριναῖς γεωγραφίαις Κρισαῖος, ἂν στηριχθῶμεν εἰς χωρίον τι τοῦ Πausανίου⁴, ἑκαλεῖτο κόλπος τῆς Κίρρας ἢ Κιρραῖος. Καὶ δὴ τὸν Κρισαῖον κόλπον ἀλλαχοῦ, ὡς ἐμνήσθημεν λέγει ὁ Πausανίας Κρισαῖον πέλαγος· ποιούμενος δὲ λόγον ἐνταῦθα περὶ τοῦ κόλπου τῆς Κίρρας ἐννοεῖ πιθανώτατα τὸν κόλπον τοῦτον τῶν Σαλώνων, ἐν ᾧ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Κίρρα, ἣτις μετέδωκε τὸ ὄνομά της εἰς τὸν μικρὸν τοῦτον κόλπον ἀκριβῶς ὡς καὶ αἱ παράλια πόλεις Λέχαιον, Αἰγιοσθένα, Ἀντίκιρρα, Πάτραι, Κυλλήνη κτλ. εἰς τοὺς πρὸ αὐτῶν ἰδιαιτέρους κόλπους. Ἔτι μᾶλλον δύναται νὰ ἐνισχύσῃ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τοῦ κόλπου τῆς Κίρρας καὶ ἡ ἐσχάτως ἐπικρατοῦσα γνώμη⁵ ὅτι ἡ πόλις Κρίσα ἦτο ἀρχαιοτάτη ἀκμάσασα κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους καὶ ὅτι εἴτε κατεστράφη εἴτε τὸ πιθανώτερον ἐξηφανίσθη, τῶν κατοίκων μετοικισάντων ἄλλων εἰς Δελφοὺς καὶ ἄλλων εἰς Κίρραν. Ὁ Πausανίας περὶ Κίρρας λέγει ὅτι ὁ Ὅμηρος Κρίσαν καλεῖ τὴν πόλιν⁶, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν γνώμην ταύτην· ἂν δὲ τινες γεωγράφοι ἀναφέρουσι πλὴν τῆς Κίρρας καὶ Κρίσαν πόλιν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν (Πλίνιος, Πτολεμαῖος), ἐπλανήθησαν ἐκ

¹ 26, 26 καὶ 28, 7.

² Πausαν. 2, 15 «ἐπὶ Λεχαίῳ θάλασσᾳ».

³ Πaus. 10, 13, 6, Στράβ. 9, 410.

⁴ Πaus. 10, 36, 6.

⁵ E. Curtius, *Griech. Gesch.* I, 245. Σβορώνου Νομισματικὴ τῶν Δελφῶν ἐν Bull. Corr. Hell. XX, 9.

⁶ Πaus. 7, 19, 7.

τοῦ Κρισαίου κόλπου, εἰς ὃν εἶχε μείνει τὸ ὄνομα τῆς παλαιᾶς πόλεως Κρίσης κειμένης 1 1/2 ὥραν μακρὰν τῆς Κίρρας πρὸς τὰς ὑπώρειας τοῦ Παρνασσοῦ, ἀκριβῶς ὡς συνέβη καὶ τὸ ἱστορικὸν σφάλμα ὅτι ἐκ τῆς συγχύσεως τοῦ ὀνόματος ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου Κιρραϊκοῦ καὶ Κρισαϊκοῦ, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ θέατρον τοῦ Κρισαϊκοῦ πολέμου ἐθεωρήθη κατὰ Στράβωνα οὗτος ὡς διπλοῦς πόλεμος.

Οὕτως ὡς φαίνεται εἶχον τὰ τοῦ κόλπου τούτου τοῦλάχιστον μέχρι τῆς 2^ας μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Οἱ νεώτεροι γεωγράφοι καὶ περιηγηταὶ οὐδαμῶς προσπαθοῦσι νὰ διακρίνωσι τὰ ἰδιάζοντα τμήματα τοῦ κόλπου τούτου, ἀλλὰ καλοῦσι τοῦτον ἐκάστοτε Κορινθιακὸν ἢ κόλπον τῆς Ναυπάκτου (Lepanto, Ἐπάχτου), περιορίζοντες αὐτὸν εἰς τὸ ἐντεῦθεν τοῦ πορθμοῦ τμήμα, οἱ δὲ σημερινοὶ γεωγράφοι ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν ἀκολουθοῦντες τὴν ἐξέλιξιν τῆς τοῦ χρόνου μεταβολῆς καλοῦσι τὸν ἀρχαῖον Κρισαῖον κόλπον Κορινθιακόν, τὸν δὲ σημερινὸν τῶν Σαλῶνων θέλοντες νὰ ὀνομάσωσι δι' ἐλληνικωτέρου ὀνόματος καλοῦσι Κρισαῖον· ἀπατῶνται δὲ καὶ οἱ περιορίζοντες ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χάρταις τὸ ὄνομα τοῦ Κρισαίου κόλπου εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον ὡς καὶ τὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἰς τὰ σημερινὰ ὅρια¹. Ἐξάίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ χάρτης τοῦ Κουρτίου τῆς Πελοποννήσου, ὡς πρὸς τὰ ὅρια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀναγράφων ὀρθῶς ἀπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ κόλπου τούτου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

ΙΩΑΝΝΗΣ Σ. ΣΑΡΡΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς διατριβῆς μνημονευομένη παροιμία «Ρούμελῃ μὲ τὰ πόρτα σου, Μωριᾷ μὲ τὰ νερά σου» ὑφίσταται εἰς φιλόφρονα ἀνακρίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου, ὅστις ἔμαθε ταύτην παρὰ τοῦ γνωστοῦ λογογράφου κ. Α. Καρκαβίτσα.

¹ Kiepert, Atlas antiquus.